

О. І. Фурдичко,

д. е. н., д. с.-г. н., професор, академік НААН, Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0002-1108-7733

О. І. Дребот,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0003-2681-1074

О. П. Яремко,

к. е. н., Тернопільське обласне управління лісового і мисливського господарства
ORCID ID: 0000-0003-4619-0527

А. М. Бобко,

к. с.-г. н., старший науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0002-0848-2548

В. Н. Бондар,

аспірант, Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0002-1531-3208

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.7.32

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЛУ ЗЕМЕЛЬ У ДЕРЖАВНОМУ ЛІСІВНИЦТВІ УКРАЇНИ ЗА КАТЕГОРІЯМИ ЇХ ТАКСАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ І ЗАХОДИ ЩОДО ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

O. Furdychko,

Doctor of Economic Sciences, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Academician of NAAS, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

O. Drebot,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of NAAS,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS*

O. Yaremko,

PhD in Economics, Ternopil Regional Department of Forestry and Hunting

A. Bobko,

PhD in Agricultural Sciences, Senior Fellow, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

V. Bondar,

Postgraduate student, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

INVESTIGATION OF LAND DIVISION IN THE STATE FORESTRY OF UKRAINE BY CATEGORIES
OF THEIR TAXATION PURPOSE AND MEASURES FOR ITS IMPROVEMENT

У статті проаналізовано та досліджено питання поділу земель у галузі лісгосподарського виробництва при лісовпорядкуванні, їх обліку і використання при розробленні проектів організації і розвитку суб'єктів господарювання з лісівництва. Автор наголошує на тому, що таксаційні показники стану лісів і лісових екосистем все ще запозичуються з минулих їх визначень, а саме з Інструкцій лісовпорядкування ХХ ст. — 1914 та 1964 років. У такому вигляді вони залишаються належно не узгодженими з лісовим законодавством ЄС, попри те, що з 2004 року в Україні діє Загальнодержавна програми адаптації законодавства до законодавства Європейського Союзу. Під час дослідження доведено необхідність розробити і затвердити в перелік термінів і їх опис для практичного застосування при лісовпорядкуванні, а також у разі актуалізації відповідних даних у Довідниках з обліку лісів 2002 і 2011 років Держлісагентства України. Критичний аналіз досвіду, враховуючи нові соціально-економічні відносини та політичні виклики адаптації лісового законодавства в Україні до законодавства ЄС, повинен стати пріоритетом для подальшого розвитку виробництва лісового господарства. Авторами обґрунтовано та запропоновано окремі пропозиції щодо внесення змін до Лісового кодексу України. Зокрема запропоновано виокремити зі складу

спеціального використання лісових ресурсів "Лісокористування", як користування деревиною, тобто головною товарною продукцією державного лісівництва, з реалізацією її у стані росту суб'єктам лісопромислового виробництва. Автором детально проаналізовано і обгрунтовано питання щодо організаційно-адміністративного та організаційно-господарського поділу земель лісогосподарського призначення державного лісівництва в Україні давно склались і потребують певної їх актуалізації і адаптації до ринкових механізмів господарювання та законодавства країн ЄС. Адже лісівничо-таксаційна інформація, накопичена у складі численних звітів, наукових досліджень і статистичних джерел, дозволяє легко їх актуалізувати, з одночасною адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу. На основі проведеного аналізу запропоновано перспективні напрями щодо вдосконалення поділу земель у галузі лісівництва за таксаційними показниками їх стану і оцінки з адаптацією до європейського законодавства.

The article analyzes and investigates the issues of land division in the field of forestry production in forest management, their accounting and use in the development of projects for the organization and development of forestry entities. The author emphasizes that the tax indicators of the state of forests and forest ecosystems are still borrowed from their past definitions, namely from the Forest Management Instructions of the twentieth century — 1914 and 1964. As such, they remain inconsistent with EU forest legislation, despite the fact that Ukraine has had a National Program for the Approximation of Legislation to European Union Legislation since 2004. During the study, the need to develop and approve the list of terms and their description for practical application in forest management, as well as in the case of updating the relevant data in the Forest Accounting Directories of 2002 and 2011 of the State Forestry Agency of Ukraine. Critical analysis of the experience, taking into account the new socio-economic relations and political challenges of adapting forest legislation in Ukraine to EU legislation, should become a priority for further development of forestry production. The author substantiates and proposes some proposals for amendments to the Forest Code of Ukraine. In particular, it is proposed to separate from the special use of forest resources "Forestry" as the use of wood, ie the main commodity products of state forestry, with its sale in a state of growth to the subjects of timber production.

The author analyzes in detail and substantiates the issues of organizational-administrative and organizational-economic division of forestry lands of state forestry in Ukraine have long been formed and need some updating and adaptation to market mechanisms of management and EU legislation. After all, forestry and tax information, accumulated in numerous reports, research and statistical sources, allows you to easily update them, while adapting the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union. Based on the analysis, promising areas for improving the division of land in the field of forestry by tax indicators of their condition and assessment with adaptation to European legislation.

Ключові слова: адаптації, актуалізації, екосистема, законодавство, компонент, лісовпорядкування, лісогосподарська, поділ.

Keywords: adaptations, actualizations, ecosystem, legislation, component, forest management, forestry, division.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблеми в державному лісівництві України полягають у тому, що постійно ігнорується його аграрний зміст, нібито лісові ресурси все ще мають природне походження, як то було за часів т. з. форстмейстерства. Тоді ліси були нічийними і доступними для всіх без будь-яких ускладнень. Успіх "лісокористування" залежав тільки від фізичних і технічних можливостей "лісокористувача". Той період закінчився десь з другої половини XVIII ст., тобто з початком формування лісівництва, як галузі лісогосподарського виробництва, з організацією статистичного обліку і державної звітності. Рішення проблем з фінансування лісівництва на засадах ринкової економіки полягає в уособленні землекористування, замість знеособленого у складі державного лісівництва. Це пов'язано, зокрема, з необхідністю виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу "з метою досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього" [1].

У публічному лексиконі широко вживається термін "Ліси України", "Лісовий фонд України". Зовсім не

обговорюється питання землі, землекористування для вирощування лісу — головної продукції лісівництва. Тлумачення слова "Ліс", як відомо, залежить від граматичного відмінку, у значенні однини чи множини, тобто від цільового призначення землекористування. З другої половини XIX ст. об'єктом праці стає не "Ліс" у значенні деревина, а земля, земельні ресурси для вирощування деревини, як головної продукції лісівництва. Вилучення деревини з лісових насаджень з метою виробництва (в публічному дискурсі — лісозаготівля) лісових матеріалів — високотехнологічна промислова діяльність. У той час, коли лісівництво як галузь рослинництва є складовою частиною аграрного виробництва.

Термін "Лісокористування" з радянських часів з переходом економіки на принципи централізованого загальнодержавного управління лісами, так би мовити, знеособили. До цього терміну включивши також користування супутніми лісівництву споживчими цінностями (збір грибів, ягід, дикорослих плодів тощо, а також побічних продуктів (сіножаття, мисливські та інші послуги). Відомий державний стандарт "колишнього СРСР "Лісівництво" № 18486 — 87 терміну "Лісокористування" не містить. Цього терміну нема і в складі чинного ЛК України.

У Лісовій енциклопедії терміну "лісокористування" визначення також нема, хоча його можна вивести з наступного в ній змісту: "Лісокористувачі — державні, кооперативні та громадські підприємства, організації, установи, а також громадяни для заготівлі деревини яким, в установленому законом порядку, надано право на здійснення лісових користувань... Основними лісокористувачами є підприємства-лісозаготівники, тобто підприємства, яким ліси надаються для заготівлі деревини, живиці й другорядних лісових матеріалів" [2, с. 541].

Вдумаємося! Наведена норма розумілась би зовсім по-іншому, якби її наблизити до соціально-економічного змісту лісівництва, з конкретизацією об'єктів праці й товарної продукції: "Користувачі деревини — державні, кооперативні та громадські підприємства, організації, установи, а також громадяни для заготівлі лісових матеріалів яким, в установленому законом порядку, надано право на розробку лісосічного фонду, виробництва їх при цьому, транспортування, обробку і реалізацію відповідної продукції на ринкових засадах. Основними користувачами деревини є підприємства-лісозаготівники, тобто підприємства, яким лісовою охороною вона надається для промислового виробництва лісових матеріалів, їх вивозки, оброблення і реалізації. Отже, лісокористування — це розробка лісосічного фонду суб'єктами лісопромислової діяльності з метою виробництва лісових матеріалів за встановленими державними стандартами, з урахуванням ринкового на них попиту.

Звернемо увагу на певні недолугості, наведені у Лісовій енциклопедії тексту: "ліси надаються для заготівлі деревини, живиці й другорядних лісових матеріалів", хоча мова мала б йти конкретно "про надання об'єктів праці у лісі, тобто деревини у стані росту, для виробництва лісових матеріалів. Збір живиці, березового соку, ягід чи грибів, послуг з мисливства та ін. не є лісокористуванням, а тільки використанням супутніх лісівництву споживчих вартостей. Адже "ліси" вимірюються гектарами, а деревина у стані росту — кубічними метрами (м³) і в цьому полягає суттєва відмінність їх обліку, використання і звітності.

У ЛК України багаторазово вживається термін "Спеціальне використання лісових ресурсів", але нема його визначення. Зведення до одного рівня виробництво лісових матеріалів з другорядними та побічними користуваннями, супутніми лісівництву, а також з використанням корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, незаперечно, має виключно підприємницьке спрямування. Не кажучи про перенасичений "порядок" оформлення лісорубних квитків тощо. До того ж всупереч Земельному кодексу України, який встановлює ринковий зміст землекористування: "Використання землі в Україні є платним. Об'єктом плати за землю є земельна ділянка" [3].

Отже об'єктом праці у складі державного лісівництва є земля, земельні ділянки, а не ліс. Ліс, тобто вирощувана деревина, є головною продукцією лісівництва, реалізація (продаж) якого є основним джерелом формування фінансово-економічних механізмів і відносин з власником природного ресурсу країни "Земля". Збочення змісту лісокористування розпочалось ще з часів впровадження т. з. межування, тобто розподілу земельних ресурсів між землекористувачами, з одночасним закріпленням території геодезичними межовими знаками. Зрозуміло, з одночасним картуванням і юридичним їх закріпленням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання недосконалості лісового законодавства широко досліджувались і обговорювались у галузевих та загальнодержавних джерелах інформації. Наприклад, у журналі "Економіка України", редколегія якого схильно відносить до публікації досліджень з питань

лісогосподарського виробництва, повідомляла: "Система земельного і лісового законодавства України щодо оподаткування лісових земель як головного природного ресурсу, що використовується у процесі здійснення лісівництва, є хибною, що вимагає запровадження плати за землю" [4, с. 24]. Зазначене стосується поточного часу. Хоча стратегічно наукою були створені "наукові основи, зокрема, оцінки стану лісів і лісових земель за ТЛУ, методів лісовпорядкування, дослідження ходу росту лісостанів окремих порід, оцінки товарної структури лісосічного фонду, а також ... багато інших наукових і методичних рекомендацій щодо здійснення прибуткового лісівництва" [4, с. 22].

Щодо використання терміну "Лісокористування" у галузі лісогосподарського виробництва дослідниками публічно повідомлялось: "Складається враження, що експлуатація земельних угідь для здійснення лісівництва ніби перемістилася за межі наукових досліджень галузевої науки. Об'єктом господарювання останньої стають не земельні, а лісові ресурси" і далі: ... "Україна перша серед країн СНД відмовилась від радянського терміну "землі лісового фонду" і внесла до Земельного кодексу облікову категорію землекористування "Землі лісогосподарського призначення" [5, с. 41, 43].

Відносно конфлікту інтересів у складі Держлісагентства України, як Центральному органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства. Доведено, що "маємо випадок, коли ЦОВВ здійснює функції, між якими постійно існує конфлікт інтересів, бо лісгоспи, згідно з нормами Лісового кодексу України, мають "виключне право на заготівлю деревини", "право власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації". Конфлікт є, насамперед, стосовно деревини у стані росту, що є власністю держави і вирішується в лісових екосистемах на лісових землях, та порядком їх вилучення для виробництва (заготівлі) й реалізації лісових матеріалів — продукції лісопромислового виробництва [6, с. 102].

З приводу нових аспектів лісівництва щодо лісогосподарського виробництва на прикладі економічного регіону України "Поділля" доведена необхідність "підвищення його культури, починаючи з формування земельних відносин, поділу ЗАГП на категорії землекористування та поділу земель лісових (лісів) на категорії лісокористування, є взаємопов'язаними... вони все ще зберігають певну автономію, перенесено значною мірою, з досвіду колишнього централізованого "управління лісами" [7, с. 11, 13]. До того ж в умовах ринкової економіки з ідентифікацією землекористування у лісогосподарському виробництві, воно набуло виразно агроекологічного змісту. В зв'язку з останнім виникає проблема формування лісівничо-екологічної інформації в лісогосподарському виробництві за екологічними компонентами. Зокрема, "в межах облікової категорії "Землі лісогосподарського призначення", які юридично надані землекористувачам чи землевласникам для здійснення ними лісогосподарського виробництва або інших видів економічної діяльності і реалізації відповідної продукції..., формування та збереження в динамічно урівноваженому стані лісових екосистем і агроландшафтів" [8, с. 62, 64].

Впровадженню новацій в лісогосподарському виробництві певною мірою гальмує анахронізм термінів і визначень в обліку земельних ресурсів галузі лісівництва, їхня не повна відповідність умовам реформування національної економіки держави, європейському законодавству. Згадане стосується, наприклад, узгодження зі Стандартною статистичною класифікацією землекористування ЄЕК/ФАО ООН [9]. Остання є найважливішим нормативним актом міжнародного рівня, достатньо інформативним і прийнятним для таксації земельних ресурсів, у т. ч. категорії "Землі лісові та інші лісисті — ліси" для досягнення відповідності правової системи

Таблиця 1. Розподіл площа за таксаційними категоріями обліку

Об'єкт	Площа ділянок										
	Вкриті лісом			Не вкриті лісом					Нелісова площа		
	Насадження	Культури	Рідколісся	Незаліснені вирубки		Пустирі й згаріща	Прогалини	Дороги і просіки	Угіддя		Незручний простір площі
				Останніх 10 років	Попередніх часів				Земельні	Водні	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Джерело: [11].

Україні принципам "acquis communautaire". Тобто з метою належного розуміння та уніфікованого застосування термінів, зокрема, у процесі обліку земельних ресурсів та статистичної звітності. Одною із них має стати опрацювання "за архівними джерелами... пілотний проект обліку фінансово-економічної діяльності землекористувачів з лісівництва, поклавши в основу досвід звітності губернських і повітових земств, яка велась на початку минулого століття, що й забезпечувало у ті часи самоокупність і прибутковість лісгосподарського виробництва" [10, с. 21].

МЕТА СТАТТІ

На основі аналізу за статистичними відомостями і таксаційними показниками стану земель лісових у складі земель лісгосподарського призначення (ЗЛГП) показати окремі недоліки вживаних таксаційних показників, у т. ч. їх внутрішню господарський поділ і обліку, невідповідність завданням окремих із них європейському законодавству.

Привести приклад обліку лісів (у таксаційному значенні — землі лісові та інші лісисті), який би відповідав засадам ринкової економіки, розуміючи при цьому, що організаційно-адміністративний та організаційно-господарський поділ земель лісових в Україні давно склались. Вони потребують певної їх актуалізації і адаптації до ринкових механізмів господарювання. Лісівничо-таксаційна інформація практично є по всіх суб'єктах господарювання у межах державного лісівництва, що дозволяє актуалізувати її з урахуванням законодавства Європейського Союзу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еволюцію основоположних показників за таксаційними показниками обліку земельних ресурсів об'єктів господарювання з лісівництва маємо можливість спостерігати в Україні з початку ХХ ст. (табл. 1). Нам потрібно з глибокою вдячністю оцінити опис за таксаційними показниками землекористування об'єктів господарювання, або дачі (певного лісового масиву), не маючи належного досвіду у цій справі з початку ХХ ст. Серед них ділянки "Вкриті лісом" і "Не вкриті лісом" (графи 1—8), які були і є власне лісом у громадському дискурсі.

Графи "Нелісова площа" (9 — 11), зрозуміло, були невідомими від просторово-територіального землекористування у межах загальної його площі. Разом вони складали площу суб'єкта (об'єкта) господарювання з утворенням відомих тепер лігоспів (скорочено — від "Лісове господарство").

Через пів століття, за яке держава перенесла неймовірні випробування воєн і розрухи механізмів політичного і господарського устроїв, виходить Лісовпорядна Інструкція (1964 р.) з суттєво розширеними категоріями обліку земель державного лісового фонду (табл. 2). Відмітимо при цьому, що кількість граф

збільшилась у два рази, з 11-ти в 1914 р. до 23-х у 1964 р. Важливо звернути увагу, відповідно, що з 3-х граф попередньої Інструкції / (граф 9—11) стало 10 (12—21), що було і залишається явно недоцілним. Адже в Проектах організації і розвитку лісового господарства (ПОРАГ) жодних лісівничих заходів по ним лісовпорядкування не розробляло і не розробляє терер. Опоненти можуть у цьому легко переконатись на прикладі будь-якого суб'єкта лісгосподарського виробництва. Облік зазначених категорій приводиться тільки для зведення балансу обліку ЗЛГП у межах власника/постійного землекористувача.

Не все ладно і за графами лісової площі. Їх 10 (графи 2—11) замість 8-ми попередніх (див. табл. 1). Гірше — інше. Так звані "Нелісові площі" включають інфраструктурні об'єкти, які невідомі від лісових екосистем та категорії обліку "Лісова площа" (правильно — Землі лісові (ЗЛ)), у т. ч. "лісові дороги, просіки і канали", "лісові розсадники" тощо. Останні, зрозуміло, мають бути у складі "Землі лісові", створюють компонент лісової екосистеми, про що буде далі (ЗСТЛО).

Ще через півстоліття (2014 рік), за нових політичних і економічних умов, питання таксації лісів не набуло відповідного змісту, а також узгодження з останніми досягненнями агроекологічної науки в питаннях природокористування (табл. 3).

У науковому дискурсі з лісівництва все ширше появляється термін "критерій", хоча це мало виправдана дія. Бо практично терміни "критерій" і "показник", використовуваний у лісівстві України з ХVIII ст., рівнозначні. Адже термін "показник" відповідає значенню слова "критерій" за походженням з грецької мови, як засіб судження, вимірювання тощо.

Певні зміни у складі розподілу земельних ресурсів за категоріями обліку різних рівнів ("земель лісових" на "лісові ділянки"; "нелісова площа" на "нелісові землі" тощо) не свідчить навіть до наближення таксації лісу, до проголошеної з 2004 року адаптації лісового законодавства до законодавства країн ЄС. Так, категорія "Незімкнуті лісові культури" виділена окремою графою, чого нема в таксаційних показниках ЄЕК/ФАО ООН у складі головного їх періодично повторюваного звіту "Forest Resources Assessment". У перекладі на українську мову — "Оцінка лісових ресурсів". Більш правильним категорію "Незімкнуті лісові культури" було б оцінювати в якості категорії "Лісові культури". До того ж нема сенсу площу категорії обліку "Лісові культури" висвітлювати під позначкою "в тому числі". Тепер лісівникам нового покоління, знайомим з питаннями агроекології, відомо, що лісонасадження природного походження утворюють дещо інші лісові формації у порівнянні зі створеними штучно, отже, й різні біогеоценотні екосистеми. Поєднання їх в один компонент не має сенсу в складі обліку та статистичної звітності.

Механізми актуалізації обліку землекористування у державному лісівстві України до законодавства Європейського Союзу. Виходимо з того, що згадана ви-

Таблиця 2. Розподіл загальної площі лісгоспу за основними категоріями земель

Об'єкт обліку	Загальна площа, га	Лісова площа, га										Нелісова площа, га										Загальний запас насаджень, десятки м³
		Покрита лісом			Незімкнуті лісові культури	Не покрита лісом				Усього	Угіддя			Площі спеціального призначення		Невикористовувані площі		Всього нелісової площі				
		Природного походження	Штучного походження	Разом		Рідколісся	Згарища, загиблі насадження	Невідновлені зруби	Галювини і пустирі		Разом	Рілля	Сіножаті	Пасовища (вигоїни)	Води	Дороги, просіки і канали	Садби, лісові розсадники, електротраси та ін. землі		Болота	Піски та кам'яністі розсипи	Яри і круги схили	
A	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

Джерело: [12].

Таблиця 3. Поділ площі земель лісгосподарського призначення за категоріями лісових ділянок

A	1	Об'єкт обліку																								
		Загальна площа земель ЛГП (Слгп)																								
		Лісові ділянки												Нелісові землі												
		Вкриті ЛР		Не вкриті лісовою рослинністю лісові ділянки										Сільськогосподарські угіддя												
2	3	Разом (Р_ЗВЛ)	У т.ч. лісові культури (ЛК)	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
					Незімкнуті лісові культури (НЗ_ЛК)	Лісові розсадники, плантації ЗРозс_Плант	Рідколісся (РідЛ)	Згарища, загиблі насадження(ЗгарЗагЛ)	Зруби (Зруби)	Галювини, пустирі (Гал_Пуст)	Біологічні поляни (БіоПол)	Лісові шляхи, просіки, п/п розриви, осуш.канави (Лдор Прос)	Разом (СтгНвлр)	Разом лісових ділянок (Слз)	Рілля	Сіножаті	Пасовища	Багаторічні насадження	Разом (Сст)	Води	Болота	Садби, споруди (СадСпор)	Траси	Піски	Інші нелісові землі	Разом нелісових ділянок (SHeЗ)

Джерело: складено за даними [11].

ще ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН Україною прийнята з 1998 року: "В основу класифікації земель покладені Стандарти статистична класифікація землекористування ЄЕК", повідомляється в Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель Держкомзему України [13].

Згідно із зазначеною ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН земельні ресурси поділяються на 7 категорій першого рівня — 6 у межах території, 1 — під водою (рис. 1).

З наведеного стає зрозумілим, що категорія обліку "Землі лісові та інші лісисті" (англ. Forest and other wooded land) має зміст самостійного цільового призначення, хоч би тому, що так було встановлено згаданою вище ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН за спільним рішенням Конференції європейських статистиків (1989 р.), а система обліку з поділом лісів на категорії "Зімкнуті ліси" та "Інші лісові землі" була оприлюднена в 1986 році [14]. А це означає, що ЄЕК/ФАО не дослужилась проявити належну наукову культуру до уточнення змісту свого ж нормативно-правового акту. Доцільно лиш відмітити, що в багатьох країнах за обліком 2000 р. по всім 4-ом категоріям за породним складом (хвойні, листяні, бамбукові, змішані) відмічені показником "0", тобто відсутні.

Маємо також повідомити, що за нашими дослідженнями окремо взята лісова екосистема складається з 5-ти компонентів (рис. 2), взаємно пов'язаних між собою найбільш відчутно між компонентами ЗТчНВЛР і ЗВАРШ/ЗВАРП, що визначається мотивами збалансованого використання головної продукції лісівництва —

деревини, а також постійною необхідністю омолодження лісових екосистем та удосконалення складу лісових формацій.

У науковій і публічній інформації з охорони навколишнього середовища все більше уваги набувають проблеми екологічної безпеки. Багатьом фахівцям з лісівництва відомо, що питання екології, основоположником якої є відомий німецький вчений Ернст Геккель, набули широкого розголосу і поширення, у т. ч. у галузі лісівничих наук. Склад лісових екосистем за компонентами, природно, не є гомогенним, а включає категорії нижніх рівнів, досліджених нами і запропонованих для впровадження при таксації лісів України. Класифікація їх включає п'ять облікових компонентів (рис. 2). Зауважимо, що це — компоненти обліку лісових екосистем, а не землекористування.

Лісгосподарська діяльність, зрозуміло, здійснюється переважно у межах категорії "Землі лісові та інші лісисті" (Forest and other wooded land). Інші облікові категорії землекористування, якщо і представлені в земельному балансі суб'єкта АГВ, то лише фрагментарно. Їх облік і таксаційна характеристика на регіональному і державному рівнях не має сенсу. Можна і потрібно обійтись трьома графами у складі графа "Землі інших облікових категорій", у т. ч. з підкатегоріями: Територія (Тер); Болота (Бол) і "Під поверхневою водою (Вод). Під час здійснення лісовпорядкування таксатор має враховувати пропонувані склад обліку земельних ресурсів інших облікових категорій землекористування, встановлюючи відповідну позначку. Наприклад, "Тер. —

Рис. 1. Схема поділу земельних ресурсів за категоріями ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН (1989 р.)

Джерело: [9].

Рілля"; "Тер. — Сіножат"; "Тер. — Пасовище"; "Тер. — Багаторічні насадження" тощо. Їхня сума, разом з категоріями "Бол" і "Вод", складе площу колишнього обліку "Нелісові землі". Цей же принцип доцільно використовувати також при актуалізації таксаційних показників з обліку лісів на регіональному і державному рівнях за матеріалами державного обліку лісів 2002 і 2011 років.

У разі адаптації національного лісового законодавстві до законодавства ЄС є необхідність відмовитись від терміну "Лісовий фонд", внесеного до Лісового кодексу України: "Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави" [16]. Він не відповідає принципам ринкової економіки. У наведеному визначенні недостає слова "державний", що й визначало б повернення до колишнього централізованого управління лісовим господарством радянської пори. Існує необхідність перейменування його терміном "Землі лісогосподарського призначення" з диференціацією їх обліку за провідними в державі суб'єктами землекористування.

Поділ облікової категорії землекористування "землі лісові" на дві підкатегорії "Лісові ділянки" і "Нелісові землі" є дещо не логічним, а головне — невідповідним ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН. До того ж у межах "лісові ділянки" — з умоглядним змістом (табл. 3, графи 2 — 13), без осмислення їх у якості складових компонентів лісової екосистеми, практично, на рівні змісту початку ХХ ст. (див. табл. 2). Адже тоді суспільство і наука питаннями екології у лісівництві ще не велось мови.

З урахуванням викладеного пропонуємо для обговорення форму обліку земельних ресурсів суб'єктів господарювання з державного лісівництва та інших видів

економічної діяльності, у межах господарювання яких на юридичних підставах встановлені землі лісові, як об'єкт цільового призначення землекористування (табл. 4).

Пропонована форма обліку і статистичної звітності відповідає чинній Стандартній статистичній класифікації землекористування ЄЕК/ФАО ООН, є більш інформативною, у т. ч. за висвітленням екологічного складу лісових екосистем за їх найбільш значимими компонентами. У складі ПОРАГ підприємств буде більш стислою і придатною для швидкого розуміння відповідних показників еколого-економічного стану лісових екосистем, а також для прийняття організаційно-економічних рішень з питань лісівництва і лісокористування.

Практичне застосування наведених рекомендацій. Зробимо аналіз на прикладі Довідника лісового фонду України за матеріалами обліку лісів станом на 1 січня 2002 року, як приклад його актуалізації до пропонованих нами рекомендацій. Для цього наведемо відповідні кількісні показники розподілу земельних ресурсів (на той час — "земель державного лісового фонду") за категоріями їх обліку [17, табл. 5].

Матеріал буде цінним і на майбутнє, наприклад, на 2050 рік чи на початок ХХІІ ст. (табл. 6) для певних досліджень і оцінки стану лісів у державному лісівництві. При цьому актуалізацію наведених показників проведемо з їх адаптацією до європейського законодавства і, крім того, за пропонованими нами компонентами лісових екосистем та переформованими показниками таблиці 5 до форми таблиці 6. Тобто з виокремленням власне лісів у межах категорії землекористування "Землі лісові" (ЗЛ = Ліс = Лісова екосистема, рис. 3) та "Землі інших облікових категорій землекористування" у складі ЗЛГП за їх фізичним змістом, рисунок 4 (графи 8—10).

Рис. 2. Розподіл категорії "землі лісові=ліс" за екологічними компонентами лісових екосистем

Джерело: [8].

Таблиця 4. Поділ площі земельних ресурсів за категоріями землекористування у межах ЗЛГП, земель лісових за екологічними компонентами, інших — за їх фізичним станом

Об'єкт	Загальна площа земель ЛГП (Слгп)	Землі лісові та інші лісисті						Землі інших облікових		
		Вкриті ЛР природні (ЗВЛРП)	Вкриті ЛР штучні (ЗВЛРШ)	Лісові розсадники, плантації (ЗРозс Пла)	Землі, тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (ЗТчНВЛР)	Землі, під службово-технічними лісовими об'єктами (ЗСТЛО)	Разом Слз	Територія Тер	Болота Бол	Під поверхневою водою Вод
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Використовуючи дані державного обліку лісів ДКАГ на 1 січня 2002 р., а також за логістичним змістом ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН щодо поділу землекористування за цільовим призначенням, графи 20 (садиби, споруди) і 21 (траси), відповідно, 19,1 і 20,0 тис. га, перенесемо до складу "Землі лісові". Отже, разом з графою 11 (табл. 5 — 91,4 тис. га) вони складуть площу облікової категорії ЗСТАО 130,5 тис. га (табл. 6).

На підставі даних таблиці 5 проведена логічна актуалізація по всім екологічним компонентам лісових екосистем, у т. ч. ЗВАРП, ЗВАРШ, ЗТчНВАР. Те ж стосується поділу інших облікових категорій землекористування за фізичним станом (графи 8 — 10). Таблиця 6, у порівнянні з таблицею 5, містить більш інформативний, інженерно опрацьований зміст (10 граф) замість 25 у складі Довідника лісового фонду України (2015 рік), накопичуваних механічно впродовж десятиліть. До того ж не адаптованими до термінів землекористування ЄЕК/ФАО ООН.

У запропонованому формуванні щодо удосконалення таксаційної архітектури лісів державного лісництва чітко окреслюється найбільш важливий осередок лісогосподарського виробництва — лісів за екологічними компонентами (рис. 3), ЗЛГП — з участю у складі землекористування лісгоспів "Інші облікові категорії землекористування" (див. рис. 1), які встановлені з урахуванням ССКЗ ЄЕК/ФАО — 92,6% (рис. 4).

Наведені порівняння (рис. 3 і 4) свідчать про те, що облікова категорія першого рівня ССКЗ ЄЕК/ФАО

"Землі лісові та інші лісисті" (англ. Forest and other wooded land) у складі лісгоспів чи суб'єктів господарювання інших видів економічної діяльності, торкаються тільки категорії обліку "Землі лісові", вони ж "Лісова екосистема", "Ліси".

ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ПОШУКІВ У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Виходимо з того, що в питаннях щодо організаційно-адміністративного та організаційно-господарського поділу земель лісогосподарського призначення (колішні — землі лісового фонду) державного лісництва в Україні давно склались і потребують певної їх актуалізації і адаптації до ринкових механізмів господарювання та законодавства країн ЄС. Лісівничо-таксаційна інформація, накопичена у складі численних звітів, наукових досліджень і статистичних джерел, дозволяє легко їх актуалізувати, з одночасною адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Водночас маємо відмітити, що завдяки належній увазі з боку урядових органів і галузевих систем управління з лісівництва та лісокористування, лісовпорядкування, особливо в другій половині минулого століття, в Україні склалась його потужна виробнича база. В перші післявоєнні роки відбулось утворення Українського аерофотолісовпорядного тресту (1947 р.) з лісовпорядними експедиціями в Києві, Ірпені, Львові й Харкові. Завдяки тим заходам була накопичена різнобічна так-

Таблиця 5. Розподіл площі земель лісового фонду за категоріями, тис. га

Об'єкт обліку	Площа земель лісового фонду (Sлпф)												Лісові землі												Нелісові землі											
													вкриті ЛР		Не зімкнуті лісові культури (НЗ_ЛК)	Лісові розсадники, плантації (ЗРозе Плант)	не вкриті лісовою рослинністю				Лісові шляхи, просіки, п'яї розрива, осуш.канави (ЛдорПрос)	Разом лісових земель (Sлз)	Сільськогосподарські угіддя													
	Разом (ЗВЛР)	У т.ч. лісові культури (ЛК)	Річковісяк (РдЛ)	Зарипа (ЗарЗарЛ)	Зрубя	Разом (ЗгчНал)	Рілля	Сіножаті	Пасовина	Багаторічні насадження	Разом (S_сг)	Води	Болота	Садирби, споруди			Траси	Піски	Інші нелісові землі	Разом нелісових земель																
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24												
Держком-лісгосп України	7049,3	6081,4	3087,6	146,4	17,6	0,9	8,5	70,2	70,8	150,4	91,4	6487,2	29,4	53,5	15,7	1,5	100,1	57,4	203,8	19,1	20	27,7	134	562,1												

Джерело: [17].

Таблиця 6. Поділ площі земельних ресурсів за категоріями землекористування у межах ЗЛГП, земель лісових за екологічними компонентами, інших — за їх фізичним станом

Об'єкт	Загальна площа земель (ЗЛГП)	Землі лісові та інші лісові						Землі інших облікових категорій землекористування		
		Вкриті ЛР природні (ЗВЛРП)	Вкриті ЛР штучні (ЗВЛРШ)	Лісові розсадники, плантації (ЗРозПлант)	Землі, тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (ЗТчНВЛР)	Землі, під службово-технічними лісовими об'єктами (ЗСТЛО)	Разом СЗЛ	Територія (Тер)	Болота (Бол.)	Під поверхневою водою (Вод.)
<i>A</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
ДЛА України	7049,3	2993,8	3234	17,6	150,4	130,5	6526,3	261,8	203,8	57,4
ЗЛ, %		45,9	49,5	0,3	2,3	2,0	100			
ЗЛГП, %	100						92,6	3,7	2,9	0,8

Джерело: [17].

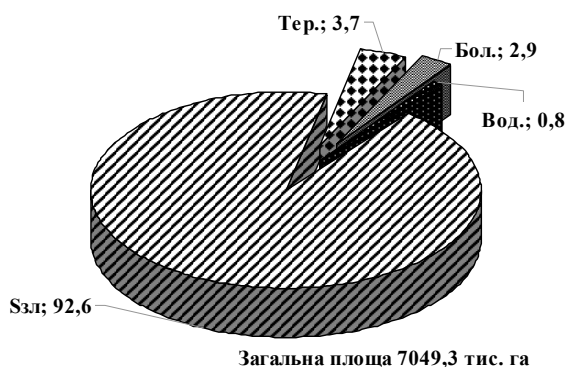
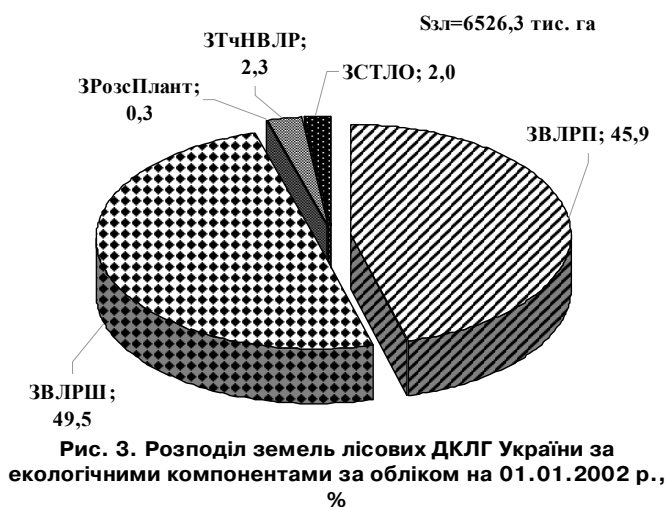

Рис. 4. Розподіл земельних угідь ДКЛГ України: Ліси (S3л) з участю інших ОКЗ на 01.01.2002 р., %

саційна інформація про стан лісів як державного лісівництва, так і на той час колгоспних, радгоспних й інших землекористувачів. З розробленням по кожному із них ПОРАГ.

Завдяки цьому були розроблені, як відмічалось раніше, "наукові основи, оцінки стану лісів і лісових земель за ТАУ..." тощо, а також впроваджені на практиці методи таксації лісів і розроблення ПОРАГ відповідних суб'єктів господарювання з лісівництва по Україні і за її межами. Накопичені численні довідники і наукові дослідження з інформацією про стан лісів і лісових екосистем, що надає можливість новим поколінням лісівників їх використовувати для подальшого розвитку лісгосподарського виробництва. Критичний аналіз минулого досвіду, з урахуванням нових соціально-економічних відносин і політичних завдань адаптації лісового законодав-

ства в Україні до законодавства ЄС, має стати пріоритетним для подальшого розвитку лісгосподарського виробництва. Зокрема з питань поділу лісів за категоріями їх економічного використання за поділом "Forest available for wood supply" і "Forest not available for wood supply". Тобто поділом їх за експлуатаційного призначення для вилучення деревини з метою виробництва лісових матеріалів, з урахуванням ринкового попиту на них. Відповідно — "Ліси, призначені для вилучення деревини" і "Ліси, не призначені для вилучення деревини".

ВИСНОВКИ

З метою вдосконалення поділу земель у галузі лісівництва за таксаційними показниками їх стану і оцінки з адаптацією до європейського законодавства необхідно:

1. Розробити і затвердити в установленому порядку перелік термінів і їх опис для практичного застосування при лісовпорядкуванні, а також для актуалізації даних з урахуванням накопиченого досвіду в довідниках з Лісового фонду України 2002 і 2011 років, та з їх узгодженням (адаптацією) з відповідними термінами СЕК/ФАО ООН.

2. Вилучити з АК України формулу "Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України ..." (ст. 4), яка не відповідає економічним засадам ринкової економіки і чинній з 1990 р. "Земельній реформі" України.

3. Пропонувати для обговорення і впровадження в практику форму обліку землекористування за обліковими категоріями, узгоджену зі ССКЗ СЕК/ФАО ООН, суб'єктів господарювання з державного лісівництва та інших видів економічної діяльності, у межах господарювання яких на юридичних підставах встановлені землі лісові, як об'єкт цільового призначення землекористування.

4. Виокремити в Лісовому кодексі України зі т. з. "спеціального використання лісових ресурсів", а також з інших інформаційних джерел і нормативно-правових актів з лісівництва, термін "Лісокористування" як користування ДЕРЕВИНОЮ, тобто головною товарною продукцією державного лісівництва з реалізацією її у стані росту суб'єктам АПВ, що має стати абсолютною домінуючим джерелом лісового доходу, як виключно важливий соціально-економічний і фінансовий зміст лісгосподарського виробництва.

Література:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>

2. Лесная энциклопедия. I том. / Редкол: Воробьев Г.И., Анучин Н.А., Атрохин В.Г., Виноградов В.Н. и др. Москва: Сов. Энциклопедия, 1985. Т. I. 541 с.

3. Земельний кодекс України. Документ 440-IX, чинний. Редакція від 14.01.2020. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

4. Бобко А. Економічні аспекти землекористування у лісівництві України та шляхи його вдосконалення. Економіка України. 2010. № 11. С. 14—25.

5. Фурдичко О.І. Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісгосподарського виробництва. Вісник Національної Академії Наук України. Київ. 2012. № 4. С. 39—47.

6. Дребот О.І. Інституціоналізація лісового сектора економіки в контексті сталого розвитку України: монографія. Київ: ДІА. 2012. 308 с.

7. Фурдичко О.І., Яремко О.П. Нові аспекти лісівництва щодо лісгосподарського виробництва на прикладі економічного регіону "Поділля". Збалансоване природокористування. 2019. № 3. С. 5—13.

8. Фурдичко О.І., Бобко А.М. Землі лісові як об'єкт праці та екологічних спостережень у лісівництві. Вісник Національної Академії Аграрних Наук України. Київ. 2013. № 7. С. 60—64.

9. Стандартна статистична класифікація землекористування СЕК/ФАО ООН // Статистична комісія і Європейська економічна комісія. Конференція європейських статистиків. Тридцять сьома пленарна сесія. Женева, 12—16 червня 1989 року.

10. Фурдичко О., Дребот О., Бобко А., Яремко О. Питання адаптації національного законодавства до законодавства ЄС з обліку земель у лісівництві України. Землевпорядний вісник. Науково-виробничий журнал. 2019. № 5. С. 21.

11. Инструкция для устройства, ревизии лесоустройства и исследования казенных лесов ведомства Главного управления Землеустройства и Земледелия по Лесному департаменту. Петроград: Типография М.А. Александрова, 1914, 9. С. 24.

12. Инструкция по устройству Государственного лесного фонда СССР. Государственный комитет по лесной, целлюлозно-бумажной, деревообрабатывающей промышленности и лесному хозяйству при Госплане СССР. — М. 1964. — Приложение 6 к § 35 II части инструкции.

13. Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель. Наказ № 377 від 05.11.1998. ULR: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98>

14. Проект організації та розвитку лісового господарства Державного підприємства "Кременецьке лісове господарство" Тернопільського обласного управління лісового та мисливського господарства". Державне агентство лісових ресурсів України. Українське державне проектно-лісовпорядне виробниче об'єднання. Комплексна лісовпорядна експедиція. Ірпін, 2014. С. 20—23.

15. Лесные ресурсы региона ЕЭК (Европа, СССР, Северная Америка). Европейская экономическая комиссия ООН. Продовольственная и сельскохозяйственная организация ФАО ООН. Женева, апрель 1986. С. 9—12.

16. Лісовий кодекс України. Документ 3852-XII, чинний. Редакція від 01.01.2019 ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>

17. Короткий довідник лісового фонду України. За матеріалами обліку лісів станом на 1 січня 2002 р. Державний комітет лісового господарства України. Ірпін, 2003. С. 149.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "About the National Program of Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (Accessed 20 June 2020).

2. Vorob'ev, H.Y. Anuchyn, N.A. Atrokhyn, V. H. and Vynohradov, V.N. (1985), Lesnaya entsyklopedyya [Forest Encyclopedia], vol.1, Sov. Entsyklopedyya, Moscow, Russia.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 20 June 2020).

4. Bobko, A. (2010), "Economic aspects of land use in Ukraine's forestry and ways to improve it", Ekonomika Ukrayiny, vol. 11, pp.14—25.

5. Furdychko, O. I. (2012), "Environmental problems of nature management in science and practice of forestry production", Visnyk Natsionalnoyi Akademiyi Nauk Ukrayiny, vol. 11, pp. 39—47.

6. Drobot, O. I. (2012), Instytutsionalizatsiya lisovoho sektora ekonomiky v konteksti staloho rozvytku Ukrayiny [Institutionalization of the forestry sector in the context of sustainable development of Ukraine], DIA, Kyiv, Ukraine.

7. Furdychko O.I. and Yaremko O.P. (2019), "New aspects of forestry in forestry production, as exemplified by the Podillya economic region", Zbalansovane pryrodokorystuvannya, vol. 3, pp. 5—13.

8. Furdychko O.I. and Bobko A. M. (2013), "Forest lands as an object of labor and ecological observations in forestry", Visnyk Natsionalnoyi Akademiyi Ahrarnykh Nauk Ukrayiny, vol. 7, pp. 60—64.

9. Statistical Commission and European Economic Commission (1989), "UNECE / FAO Standard Statistical Classification of Land Use", Conference of European Statisticians. Thirty-seventh plenary session, Geneva.

10. Furdychko, O. Drobot, O. Bobko, A. and Yaremko, O. (2019), "Questions of adaptation of national legislation to the EU legislation on land registration in forestry in Ukraine", Zemlevporyadnyy visnyk, vol. 5, pp. 21.

11. Main Department of Land Management and Agriculture of the Forest Department. (1914), Instrukcija dlja ustrojstva, revizii lesoustrojstva i issledovaniya kazjonnyh lesov [Instruction for arrangement, audit of forest management and investigation of public forests], Typography of M.A. Alexandrova, Petrograd, Russia.

12. State Committee on Forest, Pulp and Paper, Woodworking and Forestry under the USSR State Plan (1964), Instrukcija po ustrojstvu Gosudarstvennogo lesnogo fonda SSSR [Instruction on the structure of the State Forest Fund of the USSR], State Committee on Forest, Pulp and Paper, Woodworking and Forestry under the USSR State Plan, Moscow, USSR.

13. (1998), Order "On approval of forms of state statistical reporting on land resources and Instruction on filling in state statistical reporting on quantitative land accounting", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98> (Accessed 20 June 2020).

14. State Agency of Forest Resources of Ukraine (2014), Proekt orhanizatsii ta rozvytku lisovoho hospodarstva Derzhavnoho pidpryemstva "Kreminets'ke lisove hospodarstvo" Ternopil'skoho oblasnoho upravlinnia lisovoho ta myslyvs'koho hospodarstva" [Ukrainian Project of organization and development of forestry of the State enterprise "Kreminets forestry" of Ternopil regional management of forestry and hunting"], Ukrainian State Project Forestry Production Association, Irpin, Ukraine, pp. 20—23.

15. United Nations Economic Commission for Europe (1986), Forest resources of the ECE region (Europe, USSR, North America), FAO's Food and Agriculture Organization. Geneva, pp. 9—12.

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "Forest Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (Accessed 20 June 2020).

17. State Agency of Forest Resources of Ukraine (2003), Korotkyy dovidnyk lisovoho fondu Ukrayiny. Za materialamy obliku lisiv stanom na 1 sichnya 2002 r. [A brief guide to the forest fund of Ukraine. According to forest accounting materials as of January 1, 2002], Irpin, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2020 р.